КАЗУИСТИКАТА КАТО МЕТОД НА ПРЕПОДАВАНЕ НА МЕДИЦИНСКА ЕТИКА

Веселина Славова[1], Албена Керековска[2]

[1]УС „Медицински лаборант“, Медицински колеж, Медицински университет – Варна
[2]Катедра „Социална медицина и организация на здравеопазването”, Факултет по обществено здравеопазване, Медицински университет – Варна

CASUISTRY AS A METHOD OF TEACHING MEDICAL ETHICS

Veselina Slavova[1], Albena Kerekovska[2]

[1]Training and Research Sector Medical Laboratory Assistant, Medical College, Medical University of Varna
[2]Department of Social Medicine and Health Care Organization, Faculty of public health, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Медицинската етика като сравнително млада дисциплина е изправена пред редица предизвикателства, едно от които е разработването на методология на преподаване. Макар че в нейното поле се преплитат опитът на научното и хуманитарното знание, етиката си остава наука за отношения между хората. Това налага изработването на един устойчив и гъвкав инструментариум за разрешаване на етични дилеми.

Целта на настоящата статия е да се докаже, че методът на казуистиката има много важна роля за развиване на определени умения у студентите, изучаващи медицинска етика. Посредством решаването на казуси у бъдещите медицински специалисти се развива способност за откриване на етични конфликти, както и за анализа им и вземането на биоетично решение. Основните задачи, изведени от формулираната цел, са да се изследват две от основните етични концепции – принципизъм и казуистика, с техните предимства и недостатъци. По този начин се изтъкват аргументи в полза на твърдението, че методът на казуистиката е пълноценен само когато се основава на теоретични познания.

От направените изводи следва, че: казуистиката трябва да се разглежда като метод, а не като теория; тя трябва да работи в сътрудничество с основните морални теории; решаването на казуси развива способността на студентите да съпоставят случаи с парадигми, което улеснява избора им на решение; от друга страна, казуистиката не бива да разчита само на мисле-

ABSTRACT

As a relatively young discipline, medical ethics faces a number of challenges, one of which is the development of a teaching methodology. Within this field there is a co-existence of different spheres of human knowledge – both scientific and social, however, ethics is above all a science of interpersonal relations. This requires the development of a sustainable and flexible toolkit for resolving ethical dilemmas.

The purpose of this paper is to show that the method of casuistry has a very important role in developing certain skills in medical ethics students. Through solving cases, future medical professionals develop the ability to detect ethical conflicts, as well as to analyse them. The main objective of this work is to explore two of the fundamental ethical approaches – principlism and casuistry, with their respective advantages and disadvantages. In this way, arguments are put forward in favour of the statement that casuistry is a complete and full value method only when it is based on theoretical knowledge.

In conclusion: casuistry should be considered as a method and not as a theory; it must work in collaboration with fundamental moral theories; case solving develops students‘ ability to compare cases with paradigms, which facilitates their choice of solution; however, casuistry should not rely solely on thinking by analogy and learning case studies, as this would exclude all other factors (social, cultural, religious, philosophical) that influence good decision-making.

Keywords: *casuistry, ethical method, medical ethics, pedagogy*

не по аналогия и заучаване на казуси прецеденти, тъй като това би изключило всички други фактори (социални, културни, религиозни, философски), които влияят на вземането на добро решение; казуистиката има своите безспорни предимства и приложена като допълващ принципизма метод допринася за пълноценното преподаване на медицинска етика.

Ключови думи: *казуистика, етичен метод, медицинска етика, педагогика*

ВЪВЕДЕНИЕ

Решаването на казуси е един от основните методи на преподаване и изучаване на Медицинска етика. Ролята му е да изгради умение у студентите да прилагат основните принципи на медицинската етика към конкретни ситуации, както и да ги научи да оценяват моралните действия на участниците в тях. За да се постигне ефект от този начин на преподаване, би трябвало да се разчита не само на морална интуиция и житейска мъдрост, а и на придобити познания за основните етични теории. Това помага за представянето на възможно най-много гледни точки и степенуването на решенията според различни принципи, изведени от морални ценности, на които се основават моралните норми. Изграждането на способност за рефлексия и критично мислене стои в основата на етичния анализ. Благодарение на тях бъдещите професионалисти развиват моралната си чувствителност, способност за преценка на ситуация и даване на подходящо решение на етичната дилема. Решаването на казуси като метод на преподаване първоначално се е утвърдил като част от т.нар. „**приложна етика**“, доколкото прилага утвърдени принципи към практиката. Той съпътства концепцията, наречена **принципизъм** (Principlism) и развита от Т. Бийчъм и Дж. Чилдрес (2013).

Този утвърден в съвременната етика подход има доста несъвършенства и предизвиква много критики. Като негова алтернатива се явява **казуистиката**, с претенцията да предложи по-усъвършенстван метод за решаване на морални дилеми. Казуистиката, разработена от А. Джонсън и С. Тулмин (1988), е подход при решаването на етични дилеми, изходът от които не е очевидно ясен. Тя се използва в биоетиката като метод за решаване на спорни от гледна точка на морала случаи, възникнали в клиничната практика. За разлика от приложната етика, при която имаме принципи, приложени в конкретни действия, в казуистиката изследваме случаите и търсим парадигми, на които да съответстват. За разрешаването на казусите се разчита на определени морални максими, а не на принципи. Етичният сблъсък между две равностойни морални гледни точки може да бъде разгледан с помощта на метода на казуистиката и да степенува възможните начини за решение на конфликта спрямо различни критерии – нормативна рамка, нравствени убеждения на решаващия казуса. Казуистиката се позовава на формулирани правила в законодателството или в етичните кодекси, но се стреми да избегне прилагането на общи принципи. Морално оправдани са тези постъпки, които се основават на вече утвърдени прецеденти. Освен че могат да служат за ръководство, казусите могат да се използват и за оценка на извършени вече действия. „Понякога нормативно релевантната характеристика е толкова явна доминанта сред характеристиките на конкретния акт, че може да служи като парадигма от вида, който правната или морална норма определя за своите цели (7).

Казуистиката придобива много голямо значение за съвременната етика, респективно за медицинската етика, в резултат на оспорването на метаетиката, основана на фундаментални морални принципи. След като етичните теории не дават задоволителни отговори на конкретни случаи, се възражда казуистиката, която първоначално служи за онагледяването на религиозните постулати чрез казуси, подредени в наръчници и използвани при обучението на духовници. В съвременността, когато се оспорва универсалността на принципите, а това води до морален плурализъм, на казуистиката се залагат нови надежди. Преформатирането ѝ се налага от сложнос-

тта на въпросите, които поражда съвременната медицина в практиката. Затова разнопосочните философски спорове, основаващи се на фундаменталните етични концепции, не намират място в биоетиката. На мястото на всеобщите морални принципи се поставят т.нар. парадигми, с които се съпоставят възможните решения на една ситуация. Тази е причината за възраждането на казуистиката и прилагането ѝ като метод в биоетиката.

Целта на настоящата статия е да се посочат предимствата и недостатъците на двете концепции – казуистика и принципизъм - за преподаването на медицинска етика. Въз основа на направения анализ ще се изведат аргументи, доказващи тезата, че двата метода могат да се допълват и да предоставят един пълноценен подход при обучението на медицинските специалисти, съчетаващ теория с практика. Казуистиката не бива да се възприема „като съперник на приложния етичен модел, а по-скоро като необходимо допълнение към всякакви морални теории, които биха направлявали нашето поведение в конкретни ситуации“ (5).

1. Специфика на метода на казуистиката спрямо принципизма

Медицинската етика като сравнително млада, но много динамично развиваща се дисциплина непрекъснато търси най-добрите методи за преподаване на студентите. Голямо влияние върху обучението на бъдещите медицинска специалисти оказват обобщените четири принципа на медицинската етика от Бийчъм и Чилдрес – автономност, ненанасяне на вреда, справедливост, благодеяние (6). Обикновено на студените се предоставя информация за даден случай, който те трябва да анализират от гледна точка на конфронтиращи се принципи от горепосочените. Този т.нар. подход на принципизма изисква усвояване на характеристиките на принципите и правилата, изведени от тях и прилагането им към конкретна ситуация. По-голямата част от студентите успяват да се справят с усвояването на понятията и прилагането им към по-ясно откроени конфликти, дадени за анализ в учебниците. Наблюдават се затруднения при даването на отговори при по-сложни казуси, което може да се дължи както на липсата на придобит житейски и професионален опит, така и на разнородността на принципите, които нямат спойка помежду си (8). Трудностите при анализиране на казуси от позицията на принципизма произтичат и от неприложимостта на едно универсално, дедуктивно знание към конкретна ситуация с много условности. Заедно с това принципизмът „затваря“ дискусията до посочените принципи, приложими към конкретната ситуация и не дава възможност за по-широк анализ.

С написването на книгата „Злоупотребата с казуистиката“ Албърт Джонсън и Стивън Тулмин (1988) възвръщат на метода, загубил своята роля в реториката и педагогиката в Средновековието, полагащото му се място в медицинската етика. Според тяхната дефиниция „Казуистиката може да се определи като тълкуването на морални въпроси, като се използват процедури на разсъждение, основани на парадигми и аналогии, водещи до формулиране на експертно мнение за съществуването и строгостта на определени морални задължения, формулирани по отношение на правила или максими, които са общи, но не са универсални или неизменни, тъй като те се държат със сигурност само в типичните условия на агента и обстоятелствата на действие“ (10).

Новият метод трябва да преодолее „задънената улица“, в която е попаднало етичното съсловие, принудено да спори за конкретни ситуации, спрямо които теоретичното познание е трудно приложимо. Джонсън и Тулмин имат амбицията, използвайки казуистиката, да дадат поле за развитие на биомедицинската етика. Според тях тя не трябва да разчита на теории и принципи, защото те не могат да дадат решение на една етична дилема, без да влязат в спор с друга теория. Дедуктивният метод, на който се основават етичните теории, включително и принципизмът, който се опитва да избегне претенцията за универсалност на метаетиката, е подменен с индуктивния. Вместо да бъдат разрешавани „отгоре надолу“ етичните казуси, т.е. от принципа към практиката, те изминават обратния път – „отдолу нагоре“, или от практиката към парадигмата (не към принципа). Избягването на принципи и морални ценности има за цел да предотврати непреодолимите различия между принципите и да опрости етичния анализ.

Разрешаването на даден клиничен случай изисква описване на ситуацията и участниците в нея. За анализа е важно да се детайлизират конкретните обстоятелства и действащи лица. Освен описанието на случая за анализа е необходимо откриването на морални „максими“ (правила), които представляват основи за разрешаването на казуса от различна гледна точка. Целта на метода на казуистиката е да йерархизира максимите, така че да се определи най-доброто решение.

В своята програмна статия „Казуистиката като методология в клиничната етика“, А. Джонсън (1991) излага основните елементи на етичен анализ, основан на казуистиката, а именно – морфология, таксономия и кинетика.

а) **Морфология** на аргументация е съставена от следните части:

- Описание на обстоятелствата;
- Извеждане на „максими“, с които се аргументира твърдението;
- Излагане на основания или сложни теоретични аргументи, които доказват твърдението;
- Посочване на квалификатори, които въвеждат условности при казуса („при условие, че..“; „освен ако…“) и го отдалечават от възможността на се превърне в парадигма.

б) **Таксономия** представлява подреждане на случаите по яснота и категоричност на решението. Казусите, които нямат нужда от доказване и не будят съмнение, се смятат за парадигми (примери), въз основа на които се оценяват останалите по аналогия.

в) **Кинетика** на казуистиката представлява обща морална преценка въз основа на практическа мъдрост и благоразумие. Оценяването на случаите се основава на лична преценка за ситуациите, която Джонсън определя като благоразумие. „Благоразумният човек може да бъде съвсем обикновен, но е белязан от „здрав разум“, свързан с опит и идеали, което прави възможна добрата му преценка“ (10). Специалистът по етика според него трябва да притежава познания за случаите, които служат за парадигма. Той има за задача да запознае студентите с парадигмалните казуси и да ги насърчи към мислене по аналогия. Този подход ще предотврати вземането на неправилни решения поради други фактори като недостатъчна социална, емоционална и морална зрялост (3). Притежаването на общи морални ценности трябва да се компенсира с добре развита оценъчна способност.

В същото време оценъчната способност би следвало да се основава на морални убеждения, зад които има морални ценности. За да се открие аналогичното между анализирания казус и казуса парадигма, е нужна морална нагласа и познание, които биха довели до единомислие. “Ако етичното мислене е предимно казуистично, а казуистиката от своя страна е вид разпознаване на шаблони, тогава трябва да има стабилен, фиксиран и доста специфичен набор от морални максими, които със свързаните с тях парадигми осигуряват „модела“, който трябва да бъде разпознат. В противен случай разпознаването на модели не би било единствената или основна задача на етичното мислене, тъй като ние също бихме имали задачата да постигнем съгласие относно използвания стандартен модел“ (14).

Казуистиката търси консенсус по разискваните случаи. Този подход подчертава разликата между съденето от морални принципи и прилагането им в конкретна ситуация, където се отчита „морално оценено обстоятелство“ (11). Това дава една гъвкавост при разглеждането на нови случаи, при които могат да се променят принципите, доколкото те не са строго фиксирани като в приложната етика, а представляват набор от обобщения, извлечени от опита. Този модел на мислене е заимстван от правото и уподобява общото право, при което основно място заема „случаят прецедент“, за разлика от континенталното право, което се основава на закона като основен източник. „Според казуистите биоетичните принципи се научават най-добре по метода на отделните случаи, а не чрез препратки към абстрактни теоретични понятия. Всъщност всеки, с какъвто и да е опит в преподаването на биоетика в клинична среда, трябва да знае (често чрез болезнен опит), че лекарите, медицинските сестри и други доставчици на здравни услуги се учат най-добре чрез обсъждане на казуси“ (5).

2. Предимства и недостатъци на казуистиката при преподаването на медицинска етика

В своята статия „Възраждането на казуистиката в биоетиката“, Арас (1991) смята, че е възможно съчетаването на силните страни на двата метода и прилагането им като един добър подход за преподаване на медицинска етика. Според него има няколко особености на прилагането на метода на казуистиката при преподаването на медицинска етика, които са много ценни за развиването на етични умения у студентите: подмяна на хипотетичните с реални казуси; представянето на казусите в подробности, а не схематично; разглеждането на казусите в тяхната обвързаност с други подобни; предоставя се възможност за морално интерпретиране на конкретните казуси, без те да бъдат извеждани от практиката и да бъдат лишавани от конкретните придружаващи обстоятелства (5).

Посредством казуистиката ще могат да се заменят хипотетичните казуси с реални, което ще стимулира интереса на студентите и ще ги подготви за вземане на решения и предаване на опит в реална среда (1,2). Така ще се придаде по-голяма значимост на ситуацията и следващите от нея морални изводи, отколкото използваните

в учебниците по етика класически казуси, често предизвикващи недоумение и несъпричастност у студентите поради своята схематичност и абстрактност. Вторите изискват по-голяма теоретична подготовка и предопределеност на отговорите, подчинени на вече зададени принципи, докато първите предполагат оценъчни способности, морални убеждения и зададени парадигми за съпоставка по аналогия. Казуистиката изисква от студентите свободно тълкуване, без то да бъде предопределено от моралните рамки на съответната теория. В същото време има опасност те да останат в безтегловността на житейския опит, неспособни да обосноват твърдението си без необходимия набор от понятия на моралните теории. „Един урок от всичко това за образованието по биоетика е, че казуистиката, при цялата й полезност като метод, не е нищо повече (и нищо по-малко) от „двигател на мисълта“, който трябва да получи насока от ценности, концепции и теории извън себе си. Като се има предвид важната роля на тези „външни“ източници на морална насока дори в най-частните ситуации, учителите и учениците трябва да съзнават кои традиции и теории са в сила за задвижване на техните казуистични интерпретации“ (5).

Слабите страни на този метод могат да бъдат допълнени от моралните теории, разчитащи на универсални принципи. Все пак на по-късен етап казуистиката се обвързва с моралните теории. Връзката на казуистиката с теоретичната етика е въведение към случая, разясняване на принципите, върху които стъпва решението на казуса (11). Представя се нормативна рамка, въз основа на която се търсят добри решения. Такава могат да бъдат религията, общото право, моралът. Различията при нормативните рамки водят до плурализъм и морален релативизъм. Плурализмът на казуистиката има нужда от единната морална система. Оставен на практическата мъдрост, без да бъде направляван от универсални принципи, този метод може да задълбочи непримиримостта на етичните решения и да създаде условия за безкритично отношение или авторитарно налагане на едни гледни точки за сметка на други.

Въпреки че според Джонсън и Тулмин казуистиката има по-голяма възможност за постигане на консенсус по даден спорен проблем от етичните теории (9), то това твърдение може да се оспори от гледна точка на факта, че така или иначе те прибягват до принципите, на които се основава класифицирането на възможните решения, според тяхната морална значимост.

Несъвършенството на този метод за преподаване произтича от необходимостта от изучаване от студентите на всички казуси прецеденти и свеждането на решенията до логически процедури без необходимата морална обосновка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на направения обзор на две от фундаменталните за биоетиката концепции – принципизма и казуистиката, се очертаха предимствата и недостатъците на двата подхода за преподаването на медицинска етика. Изводът, който следва, е, че двата подхода не биха били толкова успешни поотделно колкото в колаборация. Те могат да допълват взаимните си слабости и да подпомогнат работата в часовете по медицинска етика във висшите училища.

Казуистиката като теория има много несъвършенства, но като метод дава добри възможности за мислене по аналогия и класифициране на случаи по определени критерии. С това тя способства развиването на умения за откриване на парадигми и съпоставяне на случаи, произлизащи от клиничната практика, разискване на възможното решение от гледната точка на всички участващи в конфликта. По този начин вниманието на бъдещите професионалисти се фокусира към нормативните и моралните рамки на професията. Това ги кара да бъдат по-ангажирани и отговорни към изучаването на специалните предмети от програмата. Прави ги съпричастни към чуждия опит и развива колегиалните отношения.

В същото време превръщането на метода в теория създава определени затруднения. Анализът на казусите без изграждането на способност за морална оценка ще ги превърне в математически уравнения, за решаването на които ще има зададени правила, които решаващият дилемата само трябва да спазва. По този начин не се толерира способността на студента да прави изводи въз основа на различни морални теории, да открива слабости и предимства, да изследва проблемите не само на нивото на конкретния случай, но и на фона на социалния контекст.

ЛИТЕРАТУРА

1. Йорданова М. Предизвикателства пред обучението на рентгенови лаборанти за удовлетворяване потребностите на съвременното здравеопазване. Сборник с доклади от Научна конференция с международно участие на Бургаски свободен

университет „Знанието – традиции, иновации, перспективи“. 2013; 1: 400-404.

2. Търпоманова Цв. Възможности за реализация на инспекторите по обществено здраве като специалисти по здравно образование в училищата. Здравна икономика и мениджмънт. 2018; 1 (67): 33-38.
3. Търпоманова Цв. Агресията в училищна възраст – предизвикателство за родители и учители. Варна: МУ-Варна; 2019: 21-32.
4. Христова Ст. Предимства и недостатъци на основните модели за вземане на биоетични решения. Етически изследвания. 2016; 1. Available from: https://jesbg.com/hristova-predimstva-i-nedostatatsi-na-osnovnite-modeli-za-vzemane-na-bioetichni-reshenia/
5. Arras J D. Getting Down to Cases: The Revival of Casuistry in Bioethics. The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine. 1991; 16(1): 29–51. https://doi.org/10.1093/jmp/16.1.29
6. Beachump T L, Childres J F. Principles of Biomedical Ethics. 7th edition. New York: Oxford University Press; 2013.
7. Boyle J. Casuistry. In: Khushf G. (eds) Handbook of Bioethics. Philosophy and Medicine, vol 78. Springer, Dordrecht; 2004. https://doi.org/10.1007/1-4020-2127-5_4
8. Clouser K D, Gert B. Common Morality. In: Khushf G. (eds) Handbook of Bioethics. Philosophy and Medicine, vol 78. Springer, Dordrecht; 2004. https://doi.org/10.1007/1-4020-2127-5_6
9. Jonsen A R, Toulmin S. The Abuse of Casuistry, Berkeley, California: University of California Press; 1988.
10. Jonsen A.R. Casuistry as methodology in clinical ethics. Theor Med Bioeth 1991; 12: 295–307. https://doi.org/10.1007/BF00489890
11. Jonsen A R. Strong on specification. The Journal of Medicine and Philosophy. 2000; 25(3): 348–360.
12. Schmidt D P. „Casuistry“. Encyclopedia Britannica. 2014; Available from: https://www.britannica.com/topic/casuistry. Accessed 6 February 2021.
13. Slavova V. On the necessity of a multidisciplinary approach to the teaching of medical ethics. Strategies for Policy in Science and Education. 2020; 28(5): 519-531.
14. Tomlinson T. Casuistry in medical ethics: Rehabilitated, or repeat offender?. Theoretical Medicine. 1994; 15: 5–20. https://doi.org/10.1007/BF00999216

Адрес за кореспонденция:
доц. Веселина Славова, д.ф.
УС „Медицински лаборант“, Медицински колеж,
Медицински университет – Варна
бул. „Цар Освободител“ 84
Варна, 9000
e-mail: veselina_slavova@abv.bg